

MEYVE REDİFLİ GAZELLER

M. Nejat SEFERCİOĞLU

ÖZET

Divan şiirinde meyve redifli gazellerin de erlendirilmesi için taranan seksen civarında divandan tespit edilen bir eftâlû, iki turunc, iki elma, bir nârenc ve bir çekirde i redifli gazel incelenmiştir. Divan şiirinde meyve adlarıyla yapılan rediflerin sayıca az olduğu belirlenmiştir. Adı geçen şiirlerde meyveler renkleri, şekilleri, lezzet ve tatları ile çeşitli benzetmelerde yer almışlardır. Bu gazelerde geçen meyve redifleri gazellerin bütünü içerisinde incelenirken turunc ile aklık, mazlum, hızır; nârenc ile sevgili; eftali ile sevgilinin dudakları gibi çeşitli anlam ilgileri kurulmuştur. Şiirlerde meyve

nj- MTÜ: ÖjoMoZdd...:r8Ü-ÖiiMÜ: 8xENF-FNÖN:z8'Z+djÖT-S F-ENT8N:i8E-NÜ EF:n8xÖFÖLBNW-MN:iÖj-NMNI

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Divan airi, çevresinde gördü ü, kullandı ı ve bilgi alanı içinde bulunan her eyle yakından ilgilenmi , onları çok iyi gözlemlemi , hayal ve sanatkârlık gücü ile yo urarak divan iirinin sanat anlayı ina uygun olarak ifade etmi tir. Türk insanının kıvrak zekâsından, Türk dilinin zengin mecazlar manzumesinden yararlanarak çok de i ik ve orijinal mazmunlarla süslemi tir. Divan iirindeki meyve redifli gazeller de bu ilginin bir ba ka güzel örne ini te kil etmektedir. Bu çalı mada taranılan seksen civarındaki divanda tespit edilen biri *şeftâlû*, ikisi *turunc* ikisi *elma*, biri *nârenc* redifli ve birisi de meyve çekirdekleriyle ilgili *çekirdeği* redifli yedi gazel de erlendirilmi tir.

Redifli manzumelerin di er manzumelere nazaran ayrı bir özelli i vardır. Bu manzumelerde redif olarak seçilen kelime her beyitte bütün anlamı, bir mıknaatısın demir zerrelere kendisine çekti i gibi kendisine yöneltir. Bu konumuyla anlamın mihverini te kil eder. Ayrıca redif kelimesinin de i ik anlamlarını kastederek kullanan airler, iirlerini çok daha ilgi çekici bir anlam zenginli ine kavu tururlar. Her edebî metinde mevcut olan anlam bütünlü ü, redifli manzumelerde daha kuvvetle hissedilir. Taranılan divanlarda, üç meyveye ait altı meyve redifli gazelin tespit edilmesi, meyve adlarının divan airleri tarafından, redif olarak kullanılması konusunda, pek fazla ilgi çekici olmadığını dü ündürmektedir. Ancak bu kadar az manzumeye de olsa alâkadar olmaları, onların çevrelerindeki her unsurla ilgilendiklerinin ve iire yansıtacak güzellikler bulabildiklerinin de bir delili sayılmalıdır. Kaldı ki de i ik manzumelerin içinde birçok meyve adları, redif olarak kullanılsalar bile, çok güzel ve de i ik benzetmelere konu edilmi lerdir. Bu da divan airinin yakın çevresiyle ve gerçek hayatla ilgisini gösteren tespitlerimizi kuvvetlendiren deliller olarak de erlendirilebilirler.

16. yüzyılda ya amı olan Cinânî'nin *turunc* redifli gazeli sekiz,¹ Ta lıcalı Yahyâ'nın aynı redifli gazeli² ise be

¹ Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkildi Metni*, Ankara 1994, XXXV II+770 s. (G/19, s. 472-473).

² *Yahyâ Bey Divanı*, haz. Mehmet Çavuo lu, XVI+646 s. (G/40, s. 305-306).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

beyitten meydana gelmi tir. Revanî'ye ait *nârenc* redifli gazel³ be beyit, Zâtî'nin *şeftâlû* redifli gazeli on beyittir.⁴ 14. yüzyıl airlerinden Kadı Burhaneddin'in *almasıyile* ve *alma direm* redifli gezelleri⁵ ise be ve altı beyitten ibarettir ve matla beyitleri yoktur. 15-16. yüzyıllar arasında ya amı olan Pri tineli Mesihî'ye ait olan *çekirdeği* redifli gazel de be beyitten⁶ meydana gelmi tir. Ömer Özkan tarafından hazırlanan ve henüz yayınlanmamı olan bir çalı mada yer alan "*alma*" redifli be beyitlik gazel,⁷ metnindeki tereddütler sebebiyle, de erlendirmeye alınmamı tır. ki airde kar ıla ılan *turunc* ve *elma* redifli gazeller, airlerin bu meyvelere daha fazla ilgi gösterdiklerinin ve daha fazla benzetmeye konu olabilecek özellik bulduklarının bir i areti sayılabilir.

Turunç, beyitlerde de i ik benzetmelere konu edilir. Cinanî' *turunc* redifli gazeline, "Turunç, sevgilinin saçının çevganının gamına esir olup, bu ekilde sevgilinin mahallesine varmak ister." ekinde nesre çevirebilece imiz,

EsİR olup gam-ı çevgân-ı zülf-i yâre turunc
Diler bu şekl ile kûy-ı nigâra vara turunc

matla beytiyle ba lar. air bu beytini yazarken ucu kıvrık bir sopa ve bir topla oynanan *güy u çevgân*⁸ adlı oyundan yararlanmı tır. Divan iirinde sık sık kar ımıza çıkan bu oyunda genellikle topa vurmaya yarayan ucu kıvrık sopa sevgiliye ait saç, sevgilinin eziyeti, â ı a verdi i gam gibi unsurlara; top da kaderin önünde yuvarlanıp giden ve *bî-ser ü pâ* yani elsiz ayaksız olarak nitelenen, bu hâliyle, oradan oraya fırlatılan â ik veya â ı ın ba ına benzetilir.

³ *Revânî Divânı*, haz. Metin Kalpaklı, (OTOP Projesi WEB sayfası - Metin Bankası), Gazel 35.

⁴ *Zâtî Divânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı)*, haz. Mehmet Çavuşo lu, M. Ali Tanyeri, stanbul 1987, 527 s. (G/1230), C. 3, s. 143-144.

⁵ *Kadı Burhadeddin Divanı*, haz. Muharrem Ergin, stanbul 1980, s. 94, (G/236, 237).

⁶ *Mesihî Divânı*, haz. Mine Mengi, Ankara 1985, VI+316 s. (G/285, s. 300).

⁷ *Eskizağralı Handî ve Divânçesi*, haz. Ömer Özkan, (Basıma hazır proje).

⁸ skender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, C. I, s. 2, 13, 21, 24, 366.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

Cinani'nin bu matla beytinde de sevgilinin kıvrımlı zülfünün gamı, çevgana benzetilmi tir. Ona gönül ba layan ve beyitte esir olarak ifade edilen â ik da, çekti i a k ıstırabı ve sıkıntılarla bükülmü iki kat olmu bedeniyle âdeta bir top gibi hayal edilmi tir. Â ik, bedeninin ekli ve sararmı teni sebebiyle turunca benzetilmi tir. Â ı ın maksadı bir yolunu bulup sevgiliyle beraber olmak, onun mahallesinde bulunmaktır. Cinani'ye göre sevgilinin mahallesine ula manın tek yolu, top olup sevgilinin saçının gamının çevganına muhatap olmak, yani onun gamını çekmek, a k ın sıkıntılarına katlanmaktır. airin, sevgilinin kıvrımlı zülfü ile çevgan ve top ile turunç arasındaki gözleme dayanan ekil benzerli inden yola çıktı ı açıktır.

air, "Turunç, ortaya çıkan bütün varlı ını heva (a k) ile çürütür (yok eder; bu sebeple), bu diyara oturmaya (yerle meye) gelmezse bunda a ılacak ne var?" diye sordu u,

*Hevâ ile çürüdür hâsılın anup bitmez
Nola ikâmete gelmezse bu diyâra turunc*

eklindeki beytinde, *hevâ* kelimesinin teneffüs etti imiz hava, iklim, heves ve a k anlamlarıyla oynamaktadır. Turuncun bilhassa sıcak iklimlerde yeti en bir meyve olması ve airin ya adı ı bölgedeki gibi sert bir iklimde yeti mesinin imkânsızlı ı, turuncun te his sanatıyla, bu diyara yerle meye gelmeyen bir insana benzetilmesine sebep olmu tur. *Meyvesini hevâ ile çürütür* ifadesinden de onun â ik biri oldu u neticesi çıkartılabilir. Bu sebeple turuncu ömrünü a k ile çürüten ve bir yerde karar e lemeyen ancak, hevası uygun olmayan, yani a k ın olmadığı yerde de ya ayamayan bir â ik olarak hayal etmektedir.

Cinani,

Çemende Hızr gibi bahr ü ber müsâfiridür

der hemî e heves ge t ile güzâra turunc

dedi i ve "Turunç, çemende Hızır gibi denizlerin ve karaların misafiridir ve daima dola maya heves eder." eklinde nesirle tirebilece imiz üçüncü beytinde ise turuncu ölümsüzlük suyunu bulup içen Hızır'a benzetir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Hızır'ın, *âb-ı hayât*, *âb-ı hayvân*, *âb-ı zindegî* ve *bengisu* gibi adlarla andı ımız, ölümsüzlük suyunu bulup içti i için bu dünyada ölümsüzlü e kavu tu una, karada ve bilhassa denizde sıkıntıya dü enlere yardım etti ine inanılır.⁹ "Kul sıkı mayınca Hızır yeti mez." atasözümüz de bu inanı n bir ifadesidir. Beyitte turuncun Hızır'a benzetilip misafir olarak nitelendirilmesi, onun sadece yeti tirildi i bölgelerde kalmayıp her tarafa ula tırılan ve itibar gören bir meyve olmasından kaynaklanmaktadır. Bir narenciye çe idi olan turuncun, airin ya adı ı yüzyılın artları da göz önünde tutularak, Hızır gibi hastaların yardımına ko tu u hayali pek de yadırganamaz. Kaldı ki tıbbın bugün, airin ya adı ı devre göre çok ilerlemeler kaydetti i ve hayat artlarının çok daha kolayla tı ı zamanımızda bile limon, portakal, greyfurt ve bilhassa turunç gibi meyvelerden medet umuluyor olması, Cinanî'nin bu benzetmeyi iirine malzeme yapmaktaki haklılı nı destekler niteliktedir.

Cinanî gazelinin dördüncü beytinde turuncun yanında bir ba ka meyveye, elmaya da yer verir. "Turunç, sevgilinin çifte gerdanının hayali ile, bu gönül çocu unun a layıp inledi ini görünce, (ona) bazen elma bazen turunç sunar." dedi i,

Hayâl-i gabgab-ı dil-dâr nâlesin göricek
Sunar bu tıfl-i dile ara sîb ara turunc

eklindeki beytinde, kolayca kandırılabilmesi sebebiyle, gönlü bir çocu a, sevgilinin çifte gerdanını da ekil, renk, lezzet ve güzellik bakımından turunca ve elmaya benzetir.

Gapgab, çene altı, çifte gerdan anlamına gelir. Fuzulî, *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisinde Leyla'nın benzersiz güzelli ini tasvir için yazdı ı ve "latif bir im ad olan boyuna, çenesinin elması ve çene altı turuncu birle ince" dedi i,

Şimşâd-ı latifine mürekkeb
Sîb-i zenâh u turunc u gabgab

⁹ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler - Mazmunlar ve Mefhumlar)*, 2. baskı, stanbul 1943, s. 119; skender Pala, *a.g.e.*, C. I, s. 438-440; Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1992, s. 204.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

eklindeki beytinde¹⁰ elma-çene, turunç-gabgab ilgisini kurarken, çene ile gabgabı ayrı meyvelerle ifade etmektedir. Buna dayanarak Cinanî'nin de "Sevgili, gönül çocu una bazen elmaya benzeyen çenesini, bazen turunca benzeyen gerdanın sunar." demek istedi ini dü ünebilirsek de, airin beyitte çeneden söz etmedi ini de göz önünde tutarak her iki meyve ile de sevgilinin çifte gerdanını kastetti ini söylemek daha uygun olur.

Elma, boyutları, biçimleri ve renkleri çe ide ve çevre özelliklerine göre de i en, genellikle yuvarlak, sarı, kırmızı ve ye il renkli bir meyvedir.¹¹ Gönül-çocuk ilgisi, divan iirinin çok kullandı ı benzetmelerden biridir. Gördü ü her eye hemen kapılması, bir yeti kin gibi mantı ıyla de il daha çok duygularıyla hareket etmesi, ba ina gelecekleri önceden kestirememesi, kolayca kandırılabilmesi ve kandırılıp kapıldıktan sonra da kolayca kendisini kurtaramaması, güçsüzlü ü ve âcizli i gibi özellikleriyle gönül bir çocuktur. Beyitte bu özelliklere sahip gönül çocu unun kapıldı ı ise sevgilinin elmaya ve turunca benzeyen çifte gerdanının hayalidir. Çocukların bu meyvelere gösterdi i dü künlük de airin gözlemlerine dayanarak beytine aktardı ı unsurlar arasında dikkat çekmelidir.

airin, "Turunç, a k ate i ile beslendi i için, zamanın cevrine çok dayanamaz." dedi i,

Egerçi âteş-i ışk ile oldı perverde

nen dahi døyemez cevr-i rüzigâra turunc

eklindeki beytinde turunç, a k ate iyle yanıp kavrulan, yani olgunla an bir â ik olarak hayal edilmektedir. Zamanın cevrine fazla tahammül edememesinin sebebi de budur. Dünya nimetleriyle ilgisini kesen â ik için, bu dünyada geçirilen zaman ve bu dünyanın kendisine sundu u eziyetten, dertten ba ka bir ey de ildir. air de a k ate iyle beslenen bir â ik gibi hayal etti i turuncun, zamana uzun süre kar ı koyamayan, kısa sürede çürüyen bir meyve olma özelli inden yararlanarak, zamanın eziyetlerine uzun süre dayanamayaca ını ifade etmektedir.

¹⁰ Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, haz. Hüseyin Ayan, stanbul 1981, s. 88.

¹¹ Ana Britannica..., C. 8, s. 140.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

*Yanıklarıyla ten-i zerdi yâra arz itdüm
O âşıkam ki yakup arz ider nigâra turunc*

eklindeki altıncı beyitte "Ben, sevgiliye yakıtı ı turuncu sunan bir â ı m; (çünkü), sararmı tenimi yanıklarıyla sevgiliye arz ettim." diyen Cinanî, önceki beyitte oldu u gibi turunçla â ık arasında ilgi kurmaktadır. Turunç sarı rengi sebebiyle â ı n a k ıstırabıyla sararıp solmu tenine benzetilir. airin kendisini â ı n yerine koyarak ifade etti i gibi, yakıp sevgiyi sundu u turunç üzerindeki yanık izleri de vücudundaki a k yaraları, yani da lardır. Bu beyit ucu yakılıp sevgiliye gönderilen ve sevgiliye "Senin için yanıp tutu uyorum." mesajını ileten mektup veya mendilleri hatırlatmaktadır. Bu beyitte de â ı n yakıp sevgiliye gönderdi i turunç ile sevgiliye, "Senin a kın yüzünden sararıp soldum, a kının ate iyle yanıp yakılmaktayım." mesajını iletmek istedi i söylenebilir.

Cinanî'nin "Turunç, bazen tarikata uygun olarak ye il elbise ile gelip, hâl lisanı ile özür dilemeye kasteder." dedi i,

*Tarîkat üzre gelüp berg-i sebz ile gâhî
Lisân-ı hâl ile kasd eyler itizâra turunc*

eklindeki beyitte turunç, henüz sararıp olgunla mamı ye il hâliyle ve ye il yapra ı ile benzetmeye konu edilmektedir. Bu hâliyle turunç, henüz yeteri kadar olgunla mamı , çıktı ı yolda yaptı ı hataların farkında ve bu sebeple özür dileyerek hatalarını düzeltme gayreti içinde olan bir salık gibi dü ünülmü tür. Onun bu tavrı zamanla olgunla aca ının bir i areti olarak kabul edilebilir.

air turunç redifli gazelini, zamanı bir soyguncuya, turuncu da narenci (turunç renkli) elbisesi zaman haramisi tarafından ya malanan bir mazluma benzetti i ve "Ey Cinanî! Turunç bu rûzgâra (zamana) ne yaptı bilmiyorum. Rûzgâr (zaman) yol kesen haydutlar gibi (onun) narenc renkli elbisesini soyar." dedi i,

Harâmîler gibi nârencî câmesini soyar

Cinânî n'eyledi bilsem bu rûzgâra turunc

eklindeki mahlas beytiyle tamamlar. Zaman ya da devir anlamlarına da gelen *rûzgâr* kelimesiyle oynayan air,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

zamanın insandan alıp götürdüklerini göz önünde tutarak, zamanı haramiye benzetir. Mevsimlerin de i mesi, yani zamanın geçmesi tabiatta de i iklimlere sebep olur. A açların önemli bir kısmı, bilhassa meyve veren a açların yaprakları sonbaharda önce sararır sonra da dökülür. Tıpkı elbiseleri hırsızlar tarafından çalınmı ve çıplak bırakılmı bir insana dönerler. Cinanî de bu gerçekten hareket ederek, a aç yapraklarını elbiseye, yaprakları dökülmü turunç a acını hırsızlar tarafından elbiseleri çalınmı çıplak bir insana, yaprakların dökülmesine sebep olan rüzgârı da, hem yel hem zaman anlamlarıyla kullanarak, haramiye benzetmi tir. Turuncun olgunla tı ı zaman kabukları soyularak yenilen bir meyve oldu u da göz önünde tutulursa, zaman hırsızının ya maladı ı, soydu u elbisenin turuncun soyulan narencî, yani turunç renkli kabu u olarak dü ünülmesi de mümkündür. Her iki dü ünçe tarzı da tamamen gözleme dayanan, te bih ve te his sanatlarının da yardımıyla bir dantel gibi örülen bu beyit bile, divan iirinin gerçek meclisinin tam ortasına ba da kurup oturdu unun güzel bir delili sayılabilir.

XVI. yüzyılın yeniçeri airlerinden Ta lıcalı Yahyâ'nın *turunc* redifli gazeli "Turunç, dünya gül bahçesine süs ve güzellik verir; çemendeki her turunç gökyüzündeki bir yıldız döndü." dedi i,

Gül en-i dünyaya virür zînet ü zîver turunc
Gök yüzünde encüme döndi çemende her turunc

eklindeki matla beytiyle ba lar. Ta lıcalı Yahyâ'nın bu beytinde turunç, bir gül bahçesine benzetilen dünyayı süsleyen ve ona de er ve güzellik kazandıran bir meyve olarak ele alınmaktadır. Burada sadece meyvenin de il bir bütün olarak turunç a acının kastedildi i açıktır. Beytin ikinci mısraında kastedilen ve gökyüzündeki yıldızlara benzetilen ise do rudan do ruya ekil ve renk benzerli i ve sayılarının çoklu u sebebiyle turunç meyvesidir. Bu hayalde turunç meyvelerinin a açta, gökteki yıldızlar gibi yukarıda asılı bulunmaları da önemli bir gözlemdir.

airin, "O gül gibi yüksek derecede ve devlettedir; ay ile güne , onun sohbet (meclisinde) iki güzel ve taze turunçtur." dedi i,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Gül gibi rif'atde ol izzetde ol devletde ol
Ay ile gün sohbetinde iki zibâ ter turunc*

eklindeki hüsn-i matlaında turunç gül, ay ve güne e de benzetilen itibarlı iki güzeldir. Turuncun güle benzetilmesinde gül gibi her yerde itibar gören bir meyve olması ön plana çıkarken, ay ve güne benzetmesinde ise daha çok renk ve ekil benzerli i dikkat çekicidir.

Ta lıcalı Yahyâ'nın "Turunç, ba ını mihnet kılıcının çevganına top eylemi tir; (Bundan dolayı) çılğın â ık lara benzer." dedi i,

*Ba ını top eylemi çevgân-ı tîg-i mihnete
Benzi sarı â ık-ı eydâlara benzer turunc*

eklindeki üçüncü beytinde ise turuncun benzetileni guy, yani top ve çılğın â ıktır. Çılğın â ı ının ba ını top eyledi i çevgan ise, e ri ekliyle dikkate alınan mihnet kılıcıdır. Beyitte Ta lıcalı Yahyâ da Cinanî gibi turunç ile â ık arasında ilgi kurarken, çevgan olarak mihnet kılıcını kullanır. Biri birine yakın gibi görünen bu benzetmelerdeki hareket noktası sevgilinin a kının sıkıntıları kar ısındaki çılğın â ı ın çaresiz durumudur. Bu beyitte de çılğın â ı a benzetilen turunç *bî ser ü pâ* yani elsiz ayaksız bir top ve sevgilinin a kının sıkıntıları da bu topu oraya buraya savuran bir çevgan olarak hayal edilmi tir.

Gazelin, "Turunç, fakirlikleriyle övünen riyazet ehli gibi, Tanrı korkusundan altın gibi sarardı." diye nesre çevirebilece imiz,

*Fakr ile fahr eyleyen ehl-i riyâzetler gibi
Tanrı korhusundan oldu zer gibi asfar turunc*

eklindeki dördüncü beytinde turunç, Allah korkusundan benzi altın gibi sararmı , fakirli iyle övünen bir riyazet ehli olarak kar ımıza çıkmaktadır. Riyazet ehli nefsini kırmak, köreltmek için dünya nimetlerinden elini aya ını çeken kimse demektir. Bu davranı ın sebebi Allah korkusu ve ilâhî sevgiliye, yani Allah'a kavu ma arzusudur. Bu sebeple, dünya nimetleriyle ilgisini kesen riyazet ehli olanlar, fakirlikleriyle övünürler ve benizleri, bedenleri de altın gibi sararır. Turuncun olgunla tı ı zaman altın gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

sarardı ı göz önünde tutulursa, riyazet ehlinin benzinin sararmı olması da onun olgunlu unun, yani verdi i kararında ba arıya ula tı nın bir i areti olarak de erlendirilebilir.

air "Yahyâ'nın iirinin her mısraı taze bir fidandır ve her mısraının ucunda, baygın bakan parlak yıldız gibi, yer yer turunç vardır." dedi i,

*Şîr-i Yahyâ'nun nihâl-i tâzedür her mısra'ı
Encüm-i şehlâ gibi ucında var yer yer turunc*

eklindeki makta beytinde iirinin mısralarını taze bir fidana benzeterek bir fahriye beyti kaleme almı tır. air taze fidan ifadesiyle söylediklerinin yeni, daha önce söylenmemi oldu unu ifade etmektedir. Bu dalların ucunda yer yer bulundu unu belirtti i turunç ise redif olarak kullandı ı turunç kelimesidir. air ayrıca iirinin turunç gibi lezzetli, ho ve faydalı bir meyve gibi çekici ve zamanına göre her yerde kolayca ele geçemeyecek özelliklere sahip oldu unu da ifade ederek övünmektedir.

*Narenc, turunc tâbir olunan meyvedir.*¹² Narenciye kelimesi portakal, limon, mandalina gibi meyveleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Revanî'nin de gazelinde kullandı ı *nârenc* kelimesini bu anlamları kastedecek ekilde kullandı ı söylenilebilir. Sadece turunç meyvesini kastederek kullanmı olması ihtimali de neticeye tesir etmez. Narenc beyitlerde yuvarlak ekli, olgunluk derecesine göre ye ilden sarıya ve kırmızıya yakla an renğiyle hayallere konu edilir.

Revanî gazeline "Ey zalim sevgili! Narenc sana â ık olmu olmalı ki, yine sararmı benziyle bana benzer." dedi i,

*Sararupdur yine benzi bana benzer nârenc
Âşıkundur meger ey şüh-ı sitemger nârenc*

eklindeki matla beytiyle ba lar. Narenc sararmı renğiyle, sevgiliye gönlünü kaptırdı ı için benzi sararmı bir â ık olarak hayal edilmi tir. Hüsn-i ta'lil sanatının da

¹² Mütercim Âsim Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk - Derya Örs, Ankara 2000. s. 542. "Nâreng - Kâf-i Fârisiyle, nârencdir ki turunc tâbir olunun meyvedir. Nârenc muarrebidir. Çekirdeğini tenâvüle müdavemet zarar-ı haşerattan mucib-i selâmetdir."

yer aldı ı ilgide, olgunla ma a ba layan sarı renkli narenc söz konusu edilmi tir.

airin "(Ey sevgili)! Narenc yine senin gabgabının hastası olmu ki, ba içinde bedeni ate gibi yanar." ekinde nesre çevirebilece imiz,

*Bağ içinde tutuşup gövdesi od gibi yanar
Gabgabun hastası olmuş yine benzer nârenc*

eklindeki hüsn-i matlaında narenc, ekil ve renk bakımından sevgilinin gabgabına benzetilirken, te his sanatıyla, onun kıskançlı ı ile hastalanmı , bütün bedeni ate ler içinde yanan bir insan olarak kar ımıza çıkar. Bedeninin ate ler içinde yanması ifadesinden iyice olgunla ıp kızaran bir narenc kastedildi i açıktır. Olgun bir meyvenin tadı ile sevgilinin gabgabı arasında bir ilgi kuruldu u da dü ünülebilir.

Revânî'nin sararmı yüzü üzerine dökülen kanlı gözya larını narenc benzetererek "Dert ve belâ ba ında gözya ı tanelerim sararmı yanaklarımın aksiyle ba tan ba a narenc oldu." dedi i,

*Yaşumun dâneleri derd ü belâ bâğında
Oldı aks-i ruh-ı zerdümle ser-â-ser nârenc*

eklindeki üçüncü beytinde, a k bir dert ve belâ ba ına, sararmı yüzünün aksiyle karı mı kanlı gözya ı taneleri de, renk ve ekil bakımından, narenc a acındaki meyvelere benzetilmi tir. "(Ey sevgili)! Boyunun üzerindeki altın dü meleri görenler: Acaba ar'arın narenc bitirdi ini kim görmü tür, der." ekinde nesre çevirebilece imiz,

*Kâmetün üzre gören tugme-i zerrînüni dir
Kim görüptür acebâ bitüre ar'ar nârenc*

beytinde narenc, ar'ar (da servisi) gibi uzun boylu sevgilinin -e er air dü me ile sevgilinin gö üslerini kastetmemi se- elbisesindeki altın renkli dü meleri renk ve ekil bakımından olgun bir narenc benzetmi tir. Meyvesiz bir a aç olan ve mecazen boy bos anlamına gelen ar'arın turunç meyvesi verme olmasının hayretle kar ılanması ise sevgilinin â ı ına kar ı takındı ı olumsuz tavrıla ilgilidir. Sevgilinin â ı ına ilgi göstermesi ar'arın narenc bitirmesi kadar inanılmaz bir olgudur. Bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

dü ünceden hareket edilerek narenc ile sevgilinin ilgi ve belki de vuslatı arasında bir ilgi kuruldu u söylenebilir. air,

*Ne ola bu şîr ile zeyn olsa Revânî meclis
Sohbete çünkü virür zînet ü zîver nârenc*

eklindeki ve "Ey Revanî! Bu iir ile meclisler süslense bunda a ılacak ne var? Çünkü narenc sohbete zenginlik ve güzellik verir." dedi i makta beytinde iirini meclisi süsleyen bir unsur olarak ele alıp övünürken, onu meclisi zenginle tiren ve süsleyen bir ba ka unsur olan narence benzetir. Bu benzetmede hareket noktası narencin az bulunan, çok sevilen; ekil, tat, koku ve lezzet bakımından insanların ho landı ı, yemeli içmeli toplantılarda daima görmeyi, tatmayı arzu ettikleri bir meyve olmasıdır. Revanî'ye göre onun iirleri de, narenc gibi, meclisleri süsleyen, mecliste bulunanların daima dinlemeyi arzu ettikleri ve bundan ho landıkları nadir bulunan eserlerdendir.

Üzerinde duraca ımız *şeftâlû* redifli üçüncü gazel, Zatî'ye ait ve on beyittir. eftali, zar gibi ince kabu u kadife gibi ince tüylü, genellikle sarı, pembe kırmızı alacalı, bol sulu, lifli ve ho kokulu, eti ise beyaz, sarı ya da kırmızı renkli bir meyvedir.¹³

Gazel airin "Can kayısı özler, bu hasta gönül ise eftaliyi; bana a zınla eftali sunsan daha ho gelirdi (olurdu)." dedi i,

*Bana cân kayısı özler bu dil-i bîmâr şeftâlû
Hôş idi eylesen ağzunla ger ikrâr şeftâlû*

eklindeki matla beytiyle ba lar. Bu beyitte çok yakından tanıdı ımız iki güzel meyve, kayısı ve eftali mukayese edilir. Kayısı canın arzu etti i ve ihtiva etti i de erler bakımından canın beslenmesine daha faydalı bir meyve olarak ele alınırken, eftali hasta olan gönlün ho una giden, insanların daha çok ho landı ı, gönül verdi i bir meyve olarak takdim edilmektedir. Bunda sevgilinin duda ının renk, ekil, lezzet ve tat bakımından eftaliye benzetilmesi ile duda ın divan edebiyatında â ı ın hayatı için ta ıdı ı anlam önemli bir yer tutar. Çünkü dudak

¹³ a.g.e., C. 20, s. 250.

vuşlatı, ölümsüzlü ü ifade eder ve bu sebepten de ab-ı hayat yani ölümsüzlük suyuna benzetilir. Tasavvufî açıdan da vahdetin yani ebedî hayatın sembolüdür. airin, sevgilinin a zıyla eftali sunaca ı ihtimalini ho olarak vasıflandırmasının sebebi de budur.

airin “Ey servi boylu (sevgilim)! Bu kayısı cennette yeti mi tir diye Tatar, duda ının hünnabından eftali almak ister.” dedi i

*Bu kayısı bâğ-ı cennetde bitübdür diye ey servüm
Eger unnâb-ı la'lünden ala tâtâr şeftâlû*

eklindeki hüsn-i matlaında sevgilinin duda ı unnab ya da hünnap adını verdi imiz meyveye benzetilmektedir. Hünnap, olgunla tı ı zaman kırmızimsı kahverengi olan, eri e benzeyen bir meyvedir.¹⁴ Benzerlik renk ve ekil

kıvılcımlarının rengi, ekli ve çoklu u ve özellikle *nâr* kelimesinin bir meyve adı yanında "ate koru" anlamından da yararlanarak, kırmızı nar tanelerine benzetilmi tir. Sevgilinin kırmızı yanakları için, gül ve lâle gibi çok kullanılan çiçekler yerine gül-nar, yani nar çiçe inin tercih sebebi ise beyitte yer alan *nâr* kelimesiyle olan yakın ilgisidir. airin beyitte asıl vurgulamak istedi i, nar çiçe i kadar güzel bir yüze sahip olan sevgilinin eftaliye benzetilen duda ını, yani vuslatını â ı na sunmaması hâlinde nasıl acı çekece i ve bu acıyla dile getirdi i feryadının nasıl ate li olaca ı, görenlerin bu ate in kıvılcımlarını nar tanelerine benzetebilece idir.

airin "(Ey sevgili)! E er rakip duda ından eftali almak isterse, yüzünü eriklerle süsle ve onu ayvalar ile gönder." diye nesre çevirebilece imiz,

Eriklerle yüzün zeyn it anı ayvâ ile gönder
Eğer la'lünden alma isteğe ağıâr şeftâlû

beytinde, sevgilinin duda ının yine eftaliye benzetildi ini görüyoruz. Erik, cinslerine göre ye il, sarı, mor gibi de i ik renklerde, farklı büyüklüklerde ve ekillerde, sulu, ek i ve tatlı bir meyvedir.¹⁶ Beyitte yer alan erik â ı n rakibin yüzünde sevgili tarafından meydana getirilmesini istedi i çürüklere, morluklara benzetilmi tir. Kastedilen koyu renkli siyah eriktir ve benzerlik ekil ve renk yönünden kurulmu tur. Ayva, altın sarısı renginde, ho kokulu ve iri bir meyvedir.¹⁷ Ayva kelimesi ise beyitte bu anlayı içinde, özellikle sevgiliden dayak yiyen, yüzü gözü siyah eri e benzeyen yaralarla donanan rakibin ah u vahını, yani feryatlarını ifade etmektedir. airin burada ayva kelimesinin, ayva veya eyva ekindeki telaffuzunun eyvah ekindeki feryat ifadesiyle benzerli inden yararlandı ını söyleyebiliriz. Ayvanın ta ile olan benzerli ini göz önünde tutarsak "Rakibi ayva atarak yanından uzakla tır." demek istedi ini de söylemek mümkündür. Bunun yanında bir eftali - dudak, dudak - vuslat ilgisinden hareket ederek, "Ey sevgili senin duda ını, yani vuslatını isteyen rakibi, erik ayva gibi daha az de erli eyleri -bu belki bir gülümseme, belki bir

¹⁶ a.g.e., C. 8, s. 254.

¹⁷ a.g.e., C. 3, s. 107.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

tatlı söz vb. olabilir- ver gönder, ba ından sav." dedi i de dü ünülebilir. Ancak, airin burada eftali - dudak, erik - dayak izi ve ayva - ah u vah ilgisini ön planda tuttu u açıktır. Beyitte almak fiilinin *alma* ekinde, elma adlı meyveyi hatırlatacak ekilde kullanılmasına da dikkat etmek gerekir. airin bu kullanılı ı, meyve konulu bir manzumeye daha uygun dü ece ini dü ünerek kullandı ı üphesizdir.

Zatî'nin, "Ey tatlı dilli sevgili! Benim için senin duda ının hurmasından eftali almak, verdi in sıkıntılarının meyvesinden çok daha iyidir." diye nesre çevirdi imiz,

*Cefânun mîvesinden hep senün hurmâ-yı la'lünden
Bana bih-terdür alma ey şeker-güftâr şeftâlû*

eklindeki be inci beytinde bir arzusunu dile getirmektedir. Sevgiliye tatlı dilli olarak hitap eden air sevgilinin kendisine ho una gidecek güzel sözler söylemesini de arzu etti ini ifade eder. ekil, tat ve belki de renk bakımından hurmaya benzetti i duda ından eftaliye benzetti i bir öpücük almak istedi ini de dile getiren air, bunun kendisi için bir meyveye benzetti i sevgilinin cefasından daha tercihe ayan oldu unu de söylüyor. Kısaca ifade edersek, "Ey sevgili! Bana böyle cefa edece ine güzel duda ından bir öpücük vermen benim için daha iyidir." demek istedi ini söyleyebiliriz. Almak fiilinin bu beyitte de, aynı sebeple, elma meyvesini hatırlatmak için *alma* ekinde kullanıldı ı açıktır.

airin,"(Ey sevgili)! Senin boyunla buseni yeni bir gazel ettim (senin boyunu ve buseni konu alan yeni bir gazel yazdım), onun her dala benzeyen her beytinin ucunda bir eftali var." dedi i,

*Senün kaddünle bûsen vasfını bir ter gazel itdüm
Anun bir şâh her beyti ucunda var şeftâlû*

eklindeki beytinde sevgilinin boyunu bir eftali a acına ve yazdı ı gazele benzetirken, her beytin sonunda redif dolarak yer alan *şeftâlû* kelimesini de bu a acın dallarında yeti mi eftali meyvesine benzetiyor. Manzume kelimesinin tanzim edilmi , ölçülü ve düzgün anlamları ile sevgilinin düzgün, uzun ve mütenasip boyu arasında kurulan ilgi, divan iirinde çok sık olmasa da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

kar ıla tı imız bir benzetmedir. Sevgilinin boyunun de er verilen a açlara benzetilmesi ise sıkça rastlanılan ilgidir. Zatî'nin bu beyitte *şâh* kelimesini, imlâsının anlamına uygun olarak, dal anlamında kullandı ı açıktır; ancak, ses benzerli i göz önünde tutularak bir an için *şâh* kelimesi padi ah anlamıyla alınırsa *her şâh beyti* ifadesinden gazelin en güzel beytini hatırlayabiliriz. Böyle bir yakla ım bize airin bu beytinin bir fahriye anlamı ta ıdı ını ve iirinin her beytinin bir ah beyit güzelli inde oldu unu ifade etmek istemi olabilece ini de dü ündürebilir.

air, "E er o sevgili mahallesinde bana bir eftali verece ine söz verirse, ondan cennet bahçesinde taze bir meyve yemi gibi ho lanırım." dedi i,

*Cinân bağında ter mîve yemişçe hazz idem andan
Eger kûyunda ahd ide bana ol yâr şeftâlû*

eklindeki beytinde, sevgilinin mahallesini cennete, sevgilinin vermeye söz vermesini istedi i öpücü ünü, yani duda ını, dolayısıyla vuslatını da taze bir eftaliye benzetir. Benzerlik, yukarıda da belirtti imiz gibi sevgilinin duda ının renk, ekil, lezzet ve tat bakımından eftali ile gösterdi i benzerlik ve duda ın a ık bakımından ta ıdı ı önemlidir. Burada sevgilinin cennete lâıyk güzellikte oldu unun ifade edilmek istendi i de göz önünde tutulmalıdır.

Zatî'nin, "Sevgili badem üzerine fındık kor ama, can parasını al her zaman bana eftalini lütfet desem, daha önce vermi oldu u sözünde durmaz." dedi i,

*Kor ol bâdâm üzre fınduk ammâ ahdine turmaz
Disem cân nakdini al lutf kıl her bâr şeftâlû*

eklindeki beytinde badem ile fındık ile kastettiklerinin, â ı ından esirgemeyip ara sıra gösterdi i sınırlı güzellikleri, sözleri ve asla yerine getirmeyece i vaatleri oldu u söylenebilir. Ayrıca, ekil benzerli i ve konum itibarıyla bademe benzeyen a ız üzerindeki fındık burun olarak da hayal edilebilir. Beyitten de anla ıldı ı gibi, â ı a sevgili tarafından yapılan vaatler arasında, eftali olarak vasıflandırılan duda ı, dolayısıyla vuslat vaadi de vardır. Â ık ise her zaman oldu u gibi sevgilinin duda ına, yani vuslatına can nakdi ile taliptir. Ama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

sevgili bu sözünde asla durmaz ve â ı ına duda ını, yani
vuslatını sunmaz. Burada duda ın ölümsüzlük
ba ı layan bir unsur, ab-ı hayat, tasavvufî açıdan vahdet,

memnuniyet ve mutluluk ifade eden bir halk söyleyi ini de iirine çok güzel aktardı ina dikkat çekmeliyiz.

Kadı Burhaneddin'in *almasıyile* redifli altı beyitlik gazeli "Benzim, gönlü alıp giden sevgili yüzünden ayva oldu (ayva gibi sarardı); (sevgili) gamzesinin elması ile ci erimi do radı." diye nesre çevirebilece imiz,

*Hayva oldı benizüm dilberün almasıyile
Togradı cigerümi gamzesi almasıyile*

eklindeki matla beytiyle ba lamaktadır. air sararmı benzini renk bakımından ayvaya benzetirken, ci erini de paramparça hayal eder. Dilberin aldı ı ve â ı ın benzinin sararıp solmasına sebep olan unsur ise â ı ın gönlüdür.

airin sevgiliyi ifade etmek için kullanabilece i ba ka kelimeler varken, "gönlü alıp giden" anlamına gelen *dilber* kelimesini tercih etmesinin sebebi de budur. *Elmasıyile* redifindeki *elmas*¹⁹ kelimesini çok sert ve kıymetli bir maden olarak ele alırsak, sevgilinin â ı ın ci erini do rayıp parça parça eden yan bakı ının keskin bir kesici alete benzetilmesini daha kolay açıklayabiliriz. Her iki durum da â ı ın sevgili yüzünden çekti i a k acısı ve derdiyle ilgilidir. Meyve anlamına gelen *elma* kelimesinin *almak* fiilini de hatırlatacak ekilde *alma* ekinde kullanılması, kelimenin mahallî ve devrine ait bir özelli i olmasına ra men, dikkatli bir tercihtir. Beyitte elma kelimesi ile kastedilen, â ı ın gönlünü çelen sevgilinin elmaya benzeyen güzellik unsurları oldu u da gözden uzak tutulmamalıdır. Â ik sevgilinin bu cazip güzellik unsurlarına gönlünü kaptırmı ve ci erinin parça parça olmasına, benzinin sararmasına sebep olan a k belâsına isteyerek dü mü tür.

airin, "Benzimin sarısı (kanlı) göz ya larım ile narencî olur (kızarı); yüre imiz ci er (gibi kırmızı) iken, kara elmas gibi oldu." dedi i,

*Benizüm sarısı nârancı olur yaşum ile
Oldı yürek ciger iken kara almasıyile*

eklindeki ikinci beyitte gönül sıkıntılarını yüre inin kararması ekinde ifade ederken çok de erli bir elmas

¹⁹ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, s. 519, "elmas" maddesi.

çe idi olan kara elmasa da i aret eder. Bu durumun sebebi olarak da yine sevgilinin, â ı ın kendisine delicesine ba lanmasına sebep olan güzellik unsurlarıdır.

Kadı Burhaneddin'in "(Sevgilinin) gönlünü alan (i gal eden) gözleri ve u dudakları, (onu) öyle viran etti ki, (viran gönül sevgilinin) elması ile (tekrar) nasıl mamur olsun?" diye sordu u,

*Gönüli almasıdır gözleri şol leblerine
Bes bu vîrân niçe ma'mûr ola almasıyle*

beytinde gönül bir ülkeye, bir mülke benzetilirken, sevgilinin güzel gözleri ve dudakları da, bu gönül mülkünü i gal edip harabeye çeviren i galciler olarak hayal edilmektedir. airin kanaatine göre â ı ın harabeye dönmü gönlünün tekrar eski hâline gelmesi imkânsızdır. Buna redif kelimesinin içinde yer alan *almas* kelimesinin ifade etti i maddî de erler de, *elma* kelimesiyle ifade edilen sevgilinin ilgisi de ba aramaz.

airin, "E er bahçede (sevgilinin) kırmızı elma yanaklarını görmek istersen, sabah rüzgârına yalvar (onun aya ının topra ı ol); çünkü, sabah rüzgârı sevgilin zülfünün ucunu açar." dedi i,

*Toprag ol bâd-ı sabâya ki açar zülfi ucun
Bağda ger diler isen ki kızıl almasıyle*

eklindeki beytinde sevgilinin saçları tarafından örtülen ve â ı ın gözünden gizlenen kırmızı yanakları, ekil ve renk, tazelik ve güzellik bakımından kırmızı bir elmaya benzetilmiştir. Â ık, bir ekilde sabah rüzgârını ikna edebilir ve sevgilinin saçlarını onun yana ından kaldırtabilirse, o elma yanakları görebilmek imkânına sahip olabilir. Bu da sabah rüzgârının aya ına dü mekle mümkündür. deal, ula ılması istenilen hedef, ülkü anlamına gelen *kızıl elma* ifadesinin beyitte yer alması da â ı ın sevgilinin yüzünü görme arzusuna uygun dü mektedir.

Kadı Burhaneddin'in, "Do rusu, çenesinin yanında ayvanın suyu yok (bir de eri yok); (sevgili) yana ının elmasıyla insana cenneti (bile) terk ettirir." dedi i,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Âbı yoh hayvânun elhâk zenâhı katında
Yanagı cenneti terk itdürür almasıyile

eklindeki beytinde de sevgilinin çenesi ayvaya, yanakları da yine elmaya benzetilir; ancak, sevgilinin çenesi "suyu yoh" ekinde ifade edilen ayvadan daha üstün tutulurken, yanakları da insana cenneti bile terk ettirecek güzellikte, yani cennette bile bulunmayacak bir elmaya benzetilerek, sevgilinin ne kadar benzersiz bir güzelli e sahip oldu u dile getirilir.

"Elimi narına uzattım ve o (sevgili) bana alma dedi; ben de elma yana ının u runa inci gibi gözya ları döktüm." diye nesre çevirebilece imiz,

Eli nâruna apardum u bana alma didi
Dür gibi ya ı revân eyledüm almasıyile

eklindeki gazelin son beytinde de yine elma ile yanak arasında ilgi kurulurken, â ı ın döktü ü gözya ları inciye benzetilir. Nar kelimesiyle neyin kastedildi i ise beyitte açıkça belli de ildir; ancak nar tanesi - kanlı gözya ı - kırmızı elma arasında da airin renk ve ekil benzerli ine dayanan bir ilgi kurarak, bu kelimeleri aynı beyitte bir araya getirdi i de dü ünülebilir.

Kadı Burhaneddin'in *alma direm* redifli be beyitlik ikinci gazelinde de *elma* kelimesi *alma* ekinde kullanılarak kelimenin almak fiili anlamından yeterince yararlanılmı tır. Gazelin, "(Ben) senin çenene ayva, yanaklarına da elma derim; (kim) onları görüp almaya kalkarsa (ben onlara) alma derim." diye nesre çevirmeye çalı tı imiz,

Hayva enegüne yanahlarına alma direm
Anları görelî kim ayda ki ben alma direm

eklindeki matla beytinde de ekil ve renk benzerli i sebebiyle sevgilinin çenesi ayvaya, yanakları da elmaya benzetilmi tir. *Alma* kelimesi ilk mısırada meyve adı, ikinci mısırada fiil olarak kullanılmı tır.

Gazelin, " eftalisine el uzattı im zaman sevgili (bana) alma dedi; e er sevgili benim canıma ilgi gösterirse ben (ona) imdi alma derim." gibi bir nesir cümlesiyle kar ılayabilece imiz,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 3/5 Fall 2008

Şeftâlûsına el uzatdum idi alma didi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

katile benzetir. Bu katilin katletti i â ıkların kanlı ba ı ise ekil ve renk münasebeti dolayısıyla elmaya benzetilmi tir.

Meyve redifli gazellerin dı ında Mesihî'nin meyve çekirdeklerini konu edinen *çekirdeği* redifli be beyitlik gazeli de çalı maya dâhil edilmi tir. Çünkü çekirdek meyvenin devamlılı ını sa layan en önemli unsurdur. Mesihî "Gönülde sevda meyvesinin çekirde i ekildi; bu kavga çekirde i canda mihnet meyvesi bitirdi." ekinde nesre çevirebilece imiz,

*Dilde ekildi meyve-i sevda çekirdeği
Mihnet bitürdi canda bu gavgâ çekirdeği*

eklindeki matla beytinde, sevda ve kavgayı çekirdekten yeti en bir meyve gibi hayal eder. Gönülün meyve a açlarının ekildi i bir meyve bahçesi olarak hayal edildi i beyitte, bu bahçeye ekilen meyve a acı ise sevda, yani a k meyvesinin a acının çekirde idir. air matla beytinin ilk mısraında kısaca gönlüne a k dü tü ünü ifade ederken, ikinci mısrada ise canında bu a kın meydana getirdi i sıkıntıları kavgâ çekirde inin bitirdi i mihnet meyvesi olarak ifade ediyor. A kın verdi i sıkıntıların da meyveye benzetilmesinin sebebi, a kın ve neticelerinin â ık için ne kadar sıkıntılı ve katlanılması zor olursa olsun, a kın vazgeçilemez bir duygu alması sebebiyledir. Bu da insanların yaradılı larına ho gelen meyvelere duydu u ilgiye, dü künlü e benzer.

airin "O servi boylunun duda ının hurmasının hasreti, bizim tespihimizi hurma çekirde i eyledi." dedi i,

*Ol serv-kâmetün rutab-ı la'li hasreti
Tespühümüzi eyledi hurmâ çekirdeği*

eklindeki beytinde, tespih kelimesinin anlamlarıyla oynamaktadır. Tespih, ibadetlerimizde tekrarladı ımız ifadelerin sayısını tespite yarayan, otuz üçlük, doksan dokuzluk, be yüzlük, binlik gibi tane sayısına göre adlar verdi imiz bir e yamızdır. Tespih kelimesinin bunun yanında bir kelimeyi veya bir ifadeyi dile dolamak, devamlı tekrar etmek anlamı vardır. Rutab ise hurma adını verdi imiz meyvedir. Sevgilinin duda ı â ık açısından ona verdi i hayatıyet, haz ve tat gibi sahip oldu u özellikler bakımından çok tatlı, lezzetli ve besleyici

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

bir meyve olan rutaba, yani hurmaya benzetilmi tir. Â ı ın, sevgilinin hurmaya benzeyen duda ının hasretiyle durmadan devamlı çekti i -ki bu aynı zaman da bir sabır ifadesidir- tespihin taneleri hurma çekirde inden yapılmı tır. Tespih kelimesinin devamlı tekrarlanan anlamı göz önünde tutulursa, â ı ın dilinden dü ürmedi i ve devamlı tekrarladı ı sevgilinin tadına ve lezzetine doyamadı ı, hasretini çekti i hurmaya benzetilen duda ıdır. Gazelin,

*Şeftâlû-yi lebinî nigârun rakîb yer
Bize degince yâ kabıdır yâ çekirdeği*

eğlindeki üçüncü beytini "Sevgilinin duda ının eftalisini rakip yer; sıra bize gelince ya kabu u ya çekirde i nasip olur." eğlinde nesre çevirebiliriz. Yukarıda da i aret edildi i gibi, sevgilinin duda ının en çok benzetildi i meyve eftalidir. Bu benzetmede eftalinin lezzeti ve tadıyla ilgili özellikleri yanında, bilhassa yarma eftalinin sevgilinin dudaklarıyla olan renk ve ekil özelli i de daima dikkate alınmı tır. eftalinin sulu bir meyve olması da bu benzetmede yer alan önemli bir özelliktir. Â ık sevgilinin rakibe gösterdi i, rakibin asla hak etmedi i yakın ilgiyi daima kıskanır ve bu ilgiye mahzar olan rakibi eytan, köpek, domuz gibi kötü sıfatlarla vasıflandırır. Bunun sebebi sevgilinin rakipten esirgemedi i ve gerçek â ık olmaması sebebiyle asla hak etmedi i her türlü yakınlı ıdır. Bu yakın ilgiyi gerçekten hak eden, sevgiliye canı bahasına ba lanmı olan â ıktır. Bu beyitte de â ı ın yakınlığının sebebi bundandır. Sevgilinin aslında â ı ına ikram etmesi gereken duda ının eftalisini rakip yer; â ı a kalan ise eftalinin kabu u ve çekirde i, yenmeyip atılan kısımlarıdır, yani sevgili güzelli i kaybolduktan sonra â ı ına yüz verir.

Mesihî'nin "Ey o altın dolu hazinenin kilidini açamayan! (O kilidi açmak için) anahtara ayva çekirde i sürmelisin." dedi i,

*Ey küflini açamayan ol genc-i pür-zerün
Miftâha çalasın meger ayvâ çekirdeği*

eğlindeki beytinde, ayva çekirde inin ara tırılmaya muhtaç bir özelli ini de tespit ediyoruz: Mesihî bu beyti

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

ile bize, ayva çekirde inin renk verme özelli inin yanında bir de kayganlık sa lama ve belki de pası giderme gibi bir özelli inin de bulundu u bilgisini iletmektedir. Gerçekten de ayva çekirde inin yumu atıcı ve kayganlık sa layan bir yapısı vardır.²⁰ Ayva çekirde inin bu özelli i elbette ki ara tırmalıdır. Divan airinin çok iyi bir gözlemci oldu u ve çevresinde gözlemledi i, gördü ü veya haberdar oldu u her türlü izlenimi ve bilgiyi kendi sanat anlayı ı içinde kullanıp bize ula tırdı ı dü ünülürse, bu tür bilgilerin do rulu undan üphe edilmeden ara tırılarak belgelendirilmesinin daha uygun ve do ru olaca ı görülmektedir.

air iirini "(Ey) Mesihî! Sevgilinin duda ının kaysısı ne güzel olur; çünkü, onun yırı ve çekirde i yoktur." dedi i,

*Kaysı-yı la'l-i dōst Mesihî ne hûb olur
Kim yok anun yırı ile aslâ çekirdeği*

eklindeki makta beytiyle tamamlıyor ve sevgilinin duda ını benzetti i kayısından daha üstün vasıflara sahip oldu unu ifade ediyor. Sevgilinin duda ı yırı ve çekirde i bulunmayan benzersiz bir kayısıdır. Onun ho ve tercih edilir olmasının sebebi de budur. Yır kelimesinin yırtık, yarık, çatlak²¹ anlamı ta ıdı ı göz önünde tutulursa, airin sevgilinin duda ının dirili inden, yani sevgilinin gençli inden söz etti i söylenebilir.

²⁰ Ana Britannica, C. 3, s. 107. " Ayvanın,...tohumları bazı yörelerde bo az hastalıklarına kar ı ya da deriye sürülerek yumu atıcı olarak kullanılır."

²¹ XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Ankara 1972, C. 6, s. 4607; Derleme Sözlüğü, Ankara 1979, C. XI, s. 4279.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*